

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У ДІЇ

УДК 342.41

С. Ківалов,

доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
президент Національного університету «Одеська юридична академія»,
народний депутат України

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: 20 РОКІВ НА ШЛЯХУ РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

У цьому році ми відзначаємо ювілей Конституції України: рівно 20 років тому був прийнятий Основний Закон нашої держави. За ці роки Конституція України зазнала багато змін, продовжуючи реформуватись. Розвиток суспільства не стоїть на місці, у державі з'являються нові суспільні відносини, які потребують правового регулювання, а отже, прийняття нових законів і внесення змін до чинних. Однак у всі часи права й свободи людини повинні неухильно дотримуватись незалежно ні від чого. Саме Конституція України має гарантувати права та свободи людини й громадянина та сприяти їх реалізації.

Конституція України пройшла тривалий шлях становлення й розвитку. Ідея створення української Конституції сягає корінням XVIII століття. Першу спробу встановлення в Україні конституційного суспільного ладу було зроблено у формі договору, підписаного 5 квітня 1710 року українським гетьманом Пилипом Орликом [1]. Це була свого роду українська Конституція, що свідчила про спрямованість політичної думки в українській еміграції того часу. Є підстави припустити, що ідеї, закладені в договорі Пилипа Орлика, не могли випадково зародитись за кордоном, вони виникли під впливом реальних суспільних відносин та були вивезені мігрантами з України. Зміст цього договору свідчив про впевненість

його авторів у близькому поверненні на батьківщину, де цей договір мав одержати юридичну силу для всієї України. На момент складення договір являв собою цілком реальний, а не теоретичний проект, яким згодом не зміг реалізуватись, коли повернення його авторів в Україну стало неможливим. Цей документ викликав інтерес не лише тому, що він виражав волю та прагнення української старшини, а й тому, що він став першим конституційним актом в Україні, за допомогою якого панівний клас зробив першу реальну спробу самостійно створити юридичну основу державного устрою України.

Після прийняття Декларації про державний суверенітет України питання про необхідність розробки Основного Закону держави постало з новою силою.

Була прийнята Концепція нової Конституції України, схвалена 19 червня 1991 року, а також проект Конституції України, що обговорювався з народом із 15 липня по 1 грудня 1991 року. Відповідно до матеріалів засідання Конституційної комісії, постійних комісій Верховної Ради України, сесії Верховної Ради України (5–8 жовтня 1993 року) було здійснено доопрацювання проекту, який потім опубліковано за рішенням Верховної Ради України. Цей варіант містив преамбулу, 12 розділів, 22 глави, 211 статей. Поряд із деякими структурними змінами та перейме-

нуванням двох розділів значних змін зазнали понад 50 статей проекту Конституції України. Політичні події кінця 1993 – першої половини 1994 року, загострення протистояння законодавчої й виконавчої влади, фактична самоліквідація Конституційної комісії призупинили офіційну роботу над проектом Конституції України. Конституційна реформа проходила в напрямі внесення змін до чинної Конституції України, науково-практичного опрацювання конституційних положень юристами, політологами й економістами, підготовки в умовах гострої політичної боротьби та юридичних дискусій закону про владу, який 8 червня 1995 року був оформлений як Конституційний договір між Верховною Радою України і Президентом України «Про основні положення організації і функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України». Робота над розробкою Конституції незалежної України була остаточно завершена прийняттям 28 червня 1996 року на V сесії Верховної Ради України нової Конституції України [2].

Уже в перші роки існування нової Конституції України почались активні процеси її реформування. Основний Закон України пережив шість редакцій, і зараз продовжує реформуватись. Що ж являє собою конституційна реформа, і чи потрібно нам так часто вносити зміни до Основного Закону держави?

Конституційна реформа за своєю природою є шляхом еволюційних перетворень, які передбачають конституційну новелізацію й модернізацію, тобто пристосування конституційних постулатів до орієнтирів суспільства, які, на відміну від стратегічних пріоритетів, можуть стрімко змінюватись.

Однак ця новелізація не завжди потребує нового тексту Конституції України (нової її редакції). Більш безпечним для процесів конституціоналізації державного й суспільного життя, стабільності та правопорядку є часткові зміни конституційних приписів, або «мов-

чазне перетворення» конституції без змін її тексту (за словами Б. Ебзєєва). Останній варіант новелізації потребує, щоправда, багаторічної практики виконання Основного Закону України та появи конституційних традицій, що перетворюють Конституцію України на «засіб життя суспільства» (В. Пастухов), «продукт часу та обставин» (У. Боржо), «життєве середовище, що потребує раціонального використання».

Конституція є головним правовим уставом держави [3], тому її кардинальна зміна досить небезпечна для стабільності, правопорядку та процесів конституціоналізації держави й суспільства. А. Стрижак стверджує: «Основний закон держави – це фундамент її правової системи. <...> Вносити зміни до Основного закону держави необхідно тільки тоді, коли вже не можна їх не вносити. <...> У цьому аспекті не зайве буде нагадати, що за понад 250 років існування Конституції США Верховний Суд цієї країни прийняв колосальну кількість рішень щодо її тлумачення – більше 540 томів (що вирішально впливало на створення стійких конституційних традицій), однак поправок до американської конституції було прийнято лише 27» [4].

Не можна покладати провину на чинну Конституцію України за її руйнацію та «тотальне недотримання суб'єктами влади» [5]. Навпаки, необхідно перекозувати, за необхідності навіть змусити всіх і кожного поважати конституційні приписи, що є запорукою перетворення конституції без конституціоналізму (Р. Шарле), тобто номінальної, вербальної конституції, на конституцію, що передбачає «повну інтеграцію конституційних норм у динаміку політичного життя» (К. Левенштейн) [6].

Природно, що історія конституціоналізму не знає бездоганних конституцій або конституційних законів. Ідеальна конституція, як і ідеальна держава, існує тільки у філософських конструкціях або в поглядах суспільно-політичних діячів. Конституційний ідеал – це мета наших прагнень. І це цілком стосується

чинної Конституції України. Історичні обставини, динаміка державного ладу й правової системи, конституційної практики можуть призвести до необхідності перегляду конституційних норм, зміни конституційних приписів.

З огляду на необхідність розвитку «українського конституціоналізму в руслі європейської традиції» [3] варто прислухатись до думки європейських структур, зокрема Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Щодо законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) Венеціанська комісія оприлюднила меморандум, підготовлений її Секретаріатом. У меморандумі значиться, що в цьому законопроекті враховані всі рекомендації Венеціанської комісії за винятком трьох: передбачити обрання двох членів Вищої ради юстиції за парламентською квотою кваліфікованою більшістю голосів Верховної Ради України, передбачити обрання шістьох суддів Конституційного Суду України за парламентською квотою кваліфікованою більшістю голосів Верховної Ради України, передбачити кваліфіковану більшість голосів для узгодження Верховною Радою України призначення та звільнення Генерального прокурора Президентом України.

Рекомендація заповнювати парламентські квоти в Конституційному Суді України та Вищій раді юстиції кваліфікованою більшістю голосів зумовлена бажанням деполітизувати ці призначення, забезпечити обрання професіоналів, чия репутація сприймають народні депутати незалежно від партійної приналежності. Щодо Генерального прокурора України мається на увазі необхідність захисту від політизації як самого призначення, так і щоденної роботи на цій відповідальній посаді.

В іншому Секретаріат Венеціанської комісії залишився задоволений законопроектом. Також визнані прийнятними відсилання до майбутніх змін до профільних законів щодо гарантій чинним суддям, призначеним на перший 5-річний термін; урахування їх досвіду

в ході конкурсної процедури на постійну суддівську посаду та забезпечення швидкості й ефективності процедури їх атестації, на необхідності яких Венеціанська комісія зробила акцент у своєму висновку. У меморандумі задовільною вважається відсутність у законопроекті № 3524 норми про одноразове звільнення всього суддівського корпусу країни та надання суддям, звільненим у зв'язку з реорганізацією судів, права піти у відставку або подати документи на нове призначення суддею. Також у меморандумі міститься згода з впровадженням монополії адвокатів на представництво інтересів у судах з урахуванням винятків для трудових спорів, спорів у сфері соціального захисту, виборчих суперечок, суперечок, пов'язаних із референдумами, а також незначних суперечок.

Відповідно до вищевказаних прикладів, а також з огляду на наведені аргументи можна переконатись, що конституційна реформа як еволюційний шлях удосконалення процесів конституціоналізації держави й суспільства, заснований на повазі та виконанні чинного Основного Закону України, є найбільш плідним, перспективним задля становлення та розвитку в Україні демократичної правової держави.

Ключові слова: Конституція України, конституційна реформа, конституціоналізм, новелізація, законопроект, конституційний акт, правова держава.

У статті аналізуються історія становлення й розвитку ідеї українського конституціоналізму та основні етапи створення Конституції України. Досліджується поняття конституційної реформи, а також висвітлюються положення конституційної реформи в Україні на сучасному етапі.

В статті аналізуються історія становлення і розвитку ідеї українського конституціоналізму та основні етапи створення Конституції України. Исследуется понятие конституционной реформы, а

также освещаются положения конституционной реформы в Украине на современном этапе.

The article analyzes the history of formation and development of the idea of Ukrainian constitutionalism and the basic steps of creating the Constitution of Ukraine. We study the notion of constitutional reform, and highlights the position of the constitutional reform in Ukraine at the present stage.

Література

1. Договор Филиппа Орлика // Источники малороссийской истории : в 2 ч. / под ред. и вступ. ст. О. Бодянского. – М., 1858–1859. – Ч. 2. – 1859. – С. 242–257.
2. Орзих М. Избранные труды: юбилейное издание к 90-летию со дня рождения / М. Орзих ; сост. : А. Крусян, А. Езеров ; вступ. ст. С. Кивалова. – О. : Юридическая литература, 2015. – 568 с.
3. Ющенко В. Україні потрібна Конституція національного розвитку / В. Ющенко // Дзеркало тижня. – 2008. – №7(686). –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/POLITICS/ukraine_nuzhna_konstitutsiya_natsionalnogo_razvitiya.html.

4. Стрижак А. Конституційне судочинство в Україні: здобутки і проблеми / А. Стрижак // Право України. – 2008. – № 1. – С. 3–8.

5. Матеріали круглого столу «Нова Конституція України – Чому? Коли? Як?» (12 лютого 2008 року) / Громадянський конституційний комітет. – К. : Видання за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», 2008. – 150 с.

6. Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (жовтень 2000 року) / за ред. С. Кивалова, М. Орзіха. – О. : Юридична література, 2001. – 220 с.

7. Кивалов С. Венецианская Комиссия довольна проектом конституционной реформы правосудия, за исключением трех «но» / С. Кивалов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovo.odessa.ua/news/8502-sergey-kivalov-venecijskaya-komissiya-dovolna-proektom-konstitucionnoy-reformy-pravosudiya-za-isklyucheniem-treh-no.html>.

